

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

БОНДАРЕНКО Яна Олексіївна

УДК 81'42+811.111

ДИСКУРС АКЦЕНТУЙОВАНИХ МОВНИХ ОСОБИСТОСТЕЙ:
КОМУНІКАТИВНО-КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ
(на матеріалі персонажного мовлення в сучасній
американській художній прозі)

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ-2002

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі лексикології та стилістики англійської мови Київського національного лінгвістичного університету, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник

Едуардович,
лінгвістичний
граматики та історії
кафедри

доктор філологічних наук, професор
ЛЕВИЦЬКИЙ Андрій
Київський національний
університет, кафедра
англійської мови, завідувач

Офіційні опоненти:

Олексіївна,
університет,
професор

Андріївна,
управління
іноземних мов

доктор філологічних наук, професор
ШВАЧКО Світлана
Сумський державний
кафедра перекладу,

кандидат філологічних наук
МИРОНЧУК Тетяна
Міжрегіональна академія
персоналом, кафедра
загальної підготовки, доцент

Провідна установа
університет,

філології,
України,

Ужгородський національний
кафедра англійської
Міністерство освіти і науки
м. Ужгород

Захист дисертації відбудеться 20.12.2002 р. о 13-30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.054.02 Київського національного лінгвістичного університету (03680, МСП, Київ-150, вул. Червоноармійська, 73).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського національного лінгвістичного університету.

Автореферат розісланий 18.11.2002 року

Вчений секретар

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Одною з центральних проблем сучасної лінгвістики є проблема мовної особистості (Ю.М. Караулов, О.М. Шахнарович, П.В.Зернецький, О.О. Пушкін, С.О. Сухих). Важливим напрямом у вивченні цього складного феномену є аналіз дискурсу окремих типів мовної особистості, зокрема, інтровертивних та екстравертивних (М.В. Ляпон), мовних особистостей чоловіка й жінки (І.І. Морозова) і представників певних соціальних груп (О.І. Дев'ятайкін, В.І. Карасик, Т.В. Ларкіна, Р.Ф. Пауфошима, О.Б. Сиротиніна).

У реферованій дисертації розглядається дискурс акцентуєваних особистостей, тобто особистостей, які завдяки наявності в їхній психологічній структурі яскравих ідіосинкратичних рис опиняються на межі психологічної норми й патології (К. Леонгард). Аналіз дискурсу акцентуєваних мовних особистостей є плідним у когнітивному ракурсі, адже в критичних ситуаціях у мовленні таких людей виявляються численні приховані риси індивідуальної концептуальної картини світу. Крім того, концептуальні девіації акцентуєваних мовних особистостей суттєво впливають на специфіку їхньої вербальної поведінки, призводячи до комунікативних девіацій. Тому аналіз дискурсу акцентуєваних мовних особистостей є важливим внеском не тільки в дослідження мовної особистості, а й у розв'язання проблеми комунікативних і текстових аномалій, що активно розробляється в сучасній лінгвістиці (Ф.С. Бацевич, О.П. Воробйова, Л.В. Короткова, Л.Л. Славова, Е. Уайганд).

Актуальність дослідження зумовлена загальною спрямованістю сучасної лінгвістичної парадигми на інтеграцію комунікативного й когнітивного підходів, застосування яких для аналізу дискурсу акцентуєваних мовних особистостей дозволяє простежити кореляцію між специфікою вербальної поведінки таких особистостей і особливостями їхньої концептуальної картини світу. Проведене дослідження є також актуальним у ракурсі орієнтації сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення текстових аномалій і комунікативних девіацій.

Зв'язок з науковими темами. Дисертацію виконано в межах держбюджетної наукової теми Міністерства освіти і науки України “Типологія та функціонування мовних одиниць фонетичної, граматичної й лексичної систем сучасних германських і романських мов: когнітивний, комунікативний та прагматичний аспекти” (тема затверджена вченою радою Київського державного лінгвістичного університету, протокол № 5 від 27 січня 1997 р.).

Метою дослідження є встановлення особливостей комунікативної поведінки персонажів – акцентуєваних мовних особистостей у сучасній американській художній прозі, що відбивають специфіку їх концептуальної картини світу.

Відповідно до поставленої мети було окреслено таке коло **завдань**:

- виокремити неконвенціональні персонажні дискурси, характерні для сучасної американської художньої прози, та встановити кореляцію між окремими різновидами таких дискурсів і психологічною акцентуацією відповідних персонажів;
- охарактеризувати концептуальну та мовну картини світу окремих типів персонажів – акцентуєваних мовних особистостей на основі специфіки

дискурсивних виявів індивідуальних концептуальних, ціннісних та емотивних домінант, індивідуальних комбінацій когнітивних стилів і особливостей індивідуальної образності;

– встановити комунікативні та когнітивні параметри, релевантні для комплексного аналізу дискурсу персонажів – акцентуєваних мовних особистостей у сучасній американській художній прозі;

– встановити й обґрунтувати ірраціональні вияви та концептуальні девіації в дискурсі акцентуєваних мовних особистостей;

– виявити кореляцію між окремими когнітивними та комунікативними параметрами дискурсу персонажів – акцентуєваних мовних особистостей у сучасній американській художній прозі;

– описати комунікативну поведінку акцентуєваних мовних особистостей з урахуванням співвідношення вербального самовираження й самоствердження, специфіки індивідуальних стратегій, аргументації та засобів вирішення вербальних конфліктів у їхньому дискурсі.

Об'єктом дослідження є дискурс персонажів – акцентуєваних мовних особистостей у сучасній американській художній прозі.

Предметом дослідження є комунікативні та когнітивні аспекти дискурсу параноїальних, депресивних та демонстративних (істеричних) мовних особистостей у сучасній американській художній прозі.

Матеріалом дослідження слугували 36 художніх творів сучасних американських письменників загальною кількістю 11047 сторінок, із яких було виокремлено 40 неконвенціональних персонажних дискурсів загальним обсягом 1900 фрагментів. У дисертації було застосовано **методи й методики**: *прагмасемантичний аналіз мовленнєвих актів і контекстно-ситуативний аналіз дискурсу* для дослідження стратегічних особливостей дискурсу, засобів аргументації й вирішення вербальних конфліктів та неконвенціональних виявів акцентуєваних мовних особистостей; *методика концептуального аналізу дискурсу й елементи інтерпретації тексту* для дослідження мовленнєвих виявів Я-концепції, ірраціональності, когнітивних стилів таких особистостей, а також для визначення їхніх ціннісних, емотивних, концептуальних домінант, концептуальних девіацій та типових для них образних засобів.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в розкритті поняття акцентуєваної мовної особистості на основі аналізу персонажного дискурсу; в комплексному підході до вивчення комунікативної поведінки й когнітивних особливостей дискурсу параноїальних, депресивних і демонстративних мовних особистостей як типових персонажів – акцентуєваних мовних особистостей у сучасній американській художній прозі.

Теоретичне значення здійсненого дослідження полягає в розробці типології акцентуєваних мовних особистостей на матеріалі сучасної американської художньої прози; поданні комплексної комунікативно-когнітивної характеристики акцентуєваних мовних особистостей; визначенні зв'язків між окремими комунікативними й когнітивними параметрами індивідуального мовлення. Основні результати дослідження є внеском в аналіз дискурсу, комунікативну девіатологію й когнітивну лінгвістику, зокрема, в теорію концептуальної метафори.

Практичне значення роботи полягає в можливості застосування її основних

результатів у курсах лексикології (розділ “Семасіологія”), стилістики (розділи “Стилістична диференціація англійської мови”, “Антропоцентри художнього тексту”) та теоретичної граматики англійської мови (розділи “Прагмалінгвістичний синтаксис. Теорія мовленнєвих актів”, “Основи аналізу дискурсу.

Експериментальний підхід до вивчення дискурсу”), спецкурсах з інтерпретації тексту, теорії дискурсу та когнітивної лінгвістики, наукових дослідженнях з проблем мовної особистості та моделювання персонажного мовлення.

Апробація роботи. Основні положення дисертації було апробовано на Міжнародних наукових конференціях “Функциональная лингвистика: Язык. Человек. Власть” (Ялта, 2001 р.), “Форма, значение и функции единиц языка и речи” (Мінськ, 2002 р.), “Мова і культура” ім. проф. С.Б. Бураго (Київ, 2001 р.), Всеукраїнській науковій філологічній конференції “Проблеми сучасної світової літератури та лінгвістики” (Черкаси, 2002 р.), VI та VII національних конференціях TESOL-Ukraine (Київ, 2001 р.; Чернігів, 2002 р.), науково-практичних конференціях Київського національного лінгвістичного університету “Мова – освіта – культура: наукові парадигми й сучасний світ” (Київ, 2001 р.) та “Актуальні проблеми вивчення мов і культур” (Київ, 2002 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження відбито в 5 статтях та 5 тезах доповідей на наукових конференціях.

Структура роботи: Дисертація загальним обсягом 248 сторінок (текст дисертації становить 201 сторінку) складається зі вступу, трьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел, джерел фактичного матеріалу та додатків.

У **вступі** обґрунтовується актуальність дослідження, зв'язок роботи з науковими темами, формулюються мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження, а також положення, що виносяться на захист, визначається матеріал та методичний апарат роботи, її наукова новизна, теоретичне й практичне значення.

У **першому** розділі розглядаються теоретичні засади проведеного дослідження, зокрема, комунікативні й когнітивні параметри мовлення, сучасні підходи до вивчення дискурсу мовних особистостей та його типології.

У **другому** розділі подається комплексна комунікативно-прагматична характеристика дискурсу параноїальних, депресивних та демонстративних мовних особистостей у сучасній американській художній прозі, яка стосується стратегічних особливостей їх дискурсу, засобів аргументації й вирішення вербальних конфліктів, а також комунікативних девіацій.

Третій розділ містить семантико-когнітивну характеристику дискурсу параноїальних, депресивних та демонстративних мовних особистостей у сучасній американській художній прозі, що включає особливості мовного вияву Я-концепції; ціннісні, емотивні та концептуальні домінанти; специфіку мовленнєвої реалізації когнітивних стилів, ірраціональності, концептуальних девіацій, а також індивідуальних метафор і художніх порівнянь.

У **загальних висновках** викладаються основні результати дослідження, розкриваються багатомірні зв'язки між комунікативними та когнітивними параметрами дискурсу персонажів – акцентуєваних мовних особистостей, окреслюються подальші перспективи дослідження.

Список використаних наукових джерел включає 356 позицій. Список джерел

фактичного матеріалу складається з 36 творів сучасних американських письменників.

У **додатках** подано 5 таблиць і 5 схем, які узагальнюють основні результати проведеного дослідження.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Розділ 1. “Типологія дискурсів акцентуєваних мовних особистостей у контексті актуальних проблем сучасної лінгвістики”. Одним із напрямів сучасного мовознавства є вивчення мовленнєвої діяльності та її продуктів – тексту й дискурсу (А.Д. Белова, О.П. Воробйова, О.М. Галапчук, Е. Лассан, О.В. Фадєєва, С.О. Швачко, Д. Шифрін). Згідно з найпоширенішим визначенням, **дискурс** є текстом, зануреним у життя (В.З. Дем'янков), але в сучасній лінгвістиці термін “дискурс” використовується також у значенні індивідуального мовлення (Я.Р. Зинченко, О.Г. Пироженко, О.О. Пушкін). Кожний дискурс є одним з “можливих світів” – світом особистості, що його продукує (Ю.С. Степанов). Антропоцентрична природа дискурсу зумовлює його використання для моделювання мовленнєвого портрету особистості (О.О. Пушкін).

У сучасній науковій парадигмі особистість постає у двох іпостасях: з одного боку, як суб'єкт дискурсу – носій певного стилю вербальної поведінки (В.В. Богданов, Ю.М. Варзонін, І.П. Зайцева), а з іншого, – як “власник” неповторної концептуальної та мовної картин світу й індивідуального когнітивного стилю (А.Л. Керученко, Д.М. Колесник, В.В. Красних, С.В. Семочко). Поява інтеграційної концепції мовної особистості (Ю.М. Караулов), у якій структура мовної особистості постає як єдність лексику, тезаурусу та прагматикону, започаткувала комунікативно-когнітивні дослідження мовних особистостей (М.Г. Ситнікова, І.С. Шевченко, А.А. Юнаківська). Аналіз феномену мовної особистості вимагає врахування не тільки комунікативних, а й когнітивних аспектів індивідуального дискурсу.

До **комунікативних параметрів** дискурсу мовної особистості належать передусім **комунікативні тактики і стратегії**, що зумовлюються потребами мовної особистості в **самовираженні й самоствердженні**. Індивідуальні тактики і стратегії дискурсу скеровані на досягнення необхідного впливу на конкретного адресата повідомлення. Дослідити стратегічні особливості індивідуального дискурсу допомагає прагмасемантичний аналіз мовленнєвих актів та індивідуальних стратегій спілкування. Індивідуальні комунікативні стратегії обмежуються необхідністю дотримання правил та норм спілкування, до яких належать принцип кооперації (Г.П. Грайс) та принцип увічливості (П. Браун, С. Левінсон). Воднораз, порушення чи дотримання цих правил саме по собі є важливим складником комунікативної характеристики мовця. Найяскравіше комунікативні ідіосинкразії мовної особистості виявляються в **конфліктних ситуаціях** та при **використанні мовної гри** як форми вербального самовираження.

Концептуальні параметри дискурсу мовної особистості досліджуються за допомогою концептуального аналізу, об'єктом якого є смисли, що передаються окремими словами, словосполученнями, типовими пропозиціями та їхніми реалізаціями у вигляді конкретних висловлювань (М.М. Болдирєв). Якщо

виокремлення ключових концептів дозволяє охарактеризувати концептуальну картину світу мовної особистості, то аналіз концептуальних метафор відкриває доступ до індивідуальних категоріальних структур, оскільки метафоричні моделі поряд з образними схемами, метонімічними та пропозиційними моделями лежать в основі формування категорій і слугують факторами, що мотивують процес категоризації (Дж. Лакофф). У свою чергу, специфіка індивідуальних концептуальних і категоріальних структур, якими оперує мовна особистість, залежить від специфіки когнітивних тактик і стратегій індивіда, тобто його **когнітивного стилю**, найважливішим параметром якого є **когнітивна складність / когнітивна простота** (А.А. Студенікін). Визначити цю когнітивну складність/когнітивну простоту допомагає теорія **особистісних конструктів** (Дж. Келлі, М.О. Холодна), згідно з якою особистісні конструкти є біполярними суб'єктивними вимірювальними шкалами, що одночасно реалізують дві функції: узагальнення (встановлення подібності) та протиставлення (встановлення розбіжностей) і використовуються для оцінювання реальних об'єктів, інших людей, конкретних ситуацій (М.О. Холодна). Ступінь когнітивної складності є прямо пропорційним кількості індивідуальних конструктів, які вживає мовна особистість при оцінюванні свого оточення (А.А. Студенікін).

Концептуальні особливості мовної особистості, як і її комунікативна специфіка, найповніше розкриваються в конфліктних ситуаціях. Саме тому особливий інтерес становить **дискурс акцентуєваних особистостей** з властивою їм підвищеною конфліктністю. Дослідження дискурсу персонажів – акцентуєваних мовних особистостей у сучасній американській художній прозі враховує всі різновиди мовлення, в тому числі внутрішнє мовлення й автокомунікативні повідомлення, а також уможливує зіставлення дискурсу окремих типів персонажів – акцентуєваних мовних особистостей і вивчення їхніх стосунків у процесі вербальної взаємодії.

У результаті нашого аналізу виокремлено персонажні дискурси **неконвенціональних типів**, що є найбільш репрезентативними для сучасної американської художньої прози, і встановлено кореляцію між такими дискурсами та типами психологічної акцентуації. Типовими персонажами –акцентуєваними мовними особистостями для сучасної американської художньої прози є **депресивні**, для дискурсу яких характерними є самокритика й самозвинувачення та роль жертви у вербальних конфліктах, – 19% від загальної кількості проаналізованих нами персонажних дискурсів; **демонстративні** (істеричні), дискурс яких відрізняється надмірним уживанням гіпербол та інтенсифікаторів, – 15,4% та **паранояльні**, дискурс яких характеризується узуальною агресивністю, – 13%.

Розділ 2. “Комунікативно-прагматична характеристика дискурсу персонажів – акцентуєваних мовних особистостей”. Комунікативний стиль акцентуєваних мовних особистостей відзначається яскравою індивідуальністю, що виявляється в стратегічних особливостях, підвищеній конфліктності та неконвенціональних формах вербальної поведінки. Специфіка зазначених вище параметрів зумовлюється дисбалансом самовираження й самоствердження, властивим дискурсу цих особистостей.

Диспропорція самовираження і самоствердження в дискурсі паранояльних мовних особистостей має форму переваги вербального самоствердження, яка

пояснює порушення принципів кооперації та ввічливості й реалізується за допомогою спонукальних мовленнєвих актів (*Shut up, Fuck off*), критики (*You pretended to love this child for so long, and now you give her no attention*), зневажливих звертань (*you dolt*). Депресивні мовні особистості вирізняються домінуванням своєрідного вербального самоствердження у формі самокритики й самоприниження. Головними засобами реалізації такого самоствердження виступають негативно забарвлені автоепітети (*I've been a terrible flop at times. I'm stinking dirty and I'd upset everyone*). Для дискурсу демонстративних мовних особистостей типовим є гіпертрофоване самовираження, що виявляється в егоцентричній вербальній поведінці, зокрема, зловживанні егоцентричним займенником *I*, інтенсифікації дискурсу та надмірному використанні гіпербол (*Christ, the only place I can go to if I leave this school is the junkyard. I'm no good for anything else. I never was. I never studied. I never thought. I've always been scared to*), а також у вербальній афектації та манеризмах (*Kiss dear puppy dog and tell her you don't mind her being bad, bad, bad!*).

Незбалансованість самоствердження й самовираження в дискурсі акцентує ваних мовних особистостей суттєво впливає на **стратегічні особливості** їхньої комунікативної поведінки. Гіпертрофія самоствердження в дискурсі паранояльних мовних особистостей корелює з вибором ними конфліктної стратегії та загальною стратегічною жорсткістю (*Do you have another dime? Try calling collect; "If you had come this afternoon," she went on, "you could have seen Deidre. Now she's off to school"; Are you demented? You bet your sweet ass I am!*); самоприниження в дискурсі депресивних мовних особистостей – з домінуванням стратегії ввічливості, конвенціональної та захисної, а також із загальною стратегічною м'якістю (*I really don't..., I'm afraid I really have to...*); самовираження в дискурсі демонстративних мовних особистостей – з перевагою стратегії оптимальної самопрезентації й загальною стратегічною гнучкістю (*I don't want to hurt you, I don't want to hurt Ruth and the ch-children.*).

Стратегічною комунікативною домінантою всіх зазначених вище акцентує ваних мовних особистостей є маніпуляційна стратегія, тобто стратегія, скерована на здійснення прихованого впливу на адресата. Для дискурсу паранояльних мовних особистостей типовими є жорсткі форми прямої маніпуляції, зокрема, вербальні провокації (*You're such a bloody whimperer. You really are a contemptible-looking creature this evening*), а також елементи вербальної магії (*You'll never get well, damn you! You've got to die! I want you to die*). Депресивні мовні особистості здебільшого вдаються до непрямой маніпуляції у вигляді компліментів (*You're great. You're really so great, Sally. I just don't know what to do with you. You were so beautiful in the plane back, I'm all upset*), тонких натяків (*I'd hate to watch him cut my head off*). Маніпуляційна комунікативна стратегія демонстративних мовних особистостей має вигляд гри на емоціях адресата (*I don't know what I'm doing. I just ate a whole bowl of salad I had made for dinner tonight. We forgot to eat, and now my husband's gone off hungry*) або шантажу (*And don't tell me not to and don't tell me you're going to the office because I'll come over there and make a commotion*). Дисбаланс самовираження й самоствердження в дискурсі акцентує ваних мовних особистостей пояснює специфіку **аргументації та засобів вирішення вербальних конфліктів**. Жорстокість і авторитарність паранояльних мовних особистостей

зумовлюють вибір ними жорсткої раціональної аргументації в передконфліктній стадії та ролі переслідувача в самому конфлікті. Конфліктна стратегія таких особистостей реалізується за допомогою звинувачень (*"I should have thought," she said, "you'd have been far too clever to engage such an obvious type"*), наказів (*Don't you give me this soft treatment*), погроз (*This must stop! I won't have a dick trailing me!*), прямих викликів (*I defy you to deny this*) та принизливих звертань (*You sonofabitch!*). Альтруїзм і м'якість депресивних мовних особистостей, з одного боку, пояснюють їхню схильність до вирішення конфліктної ситуації мирними засобами – за допомогою раціональної аргументації, а з іншого, – провокують більш агресивних параноїальних і демонстративних мовних особистостей, які нав'язують їм роль жертви і відповідно захисну стратегію у вербальних конфліктах (*But Mady. This is simply a mistake. Maybe it was just some fellow trying to pick you up. It's got nothing to do with me*). У поодиноких випадках, коли депресивні мовні особистості виступають у ролі переслідувача, вони вдаються до іронії й сарказму (*Lie down in the street and let a bus run over you if you want to. Only stop being so damn sorry for yourself*). Для демонстративних мовних особистостей як передконфліктна стадія, так і сам конфлікт є засобами маніпулювання адресатом. У передконфліктній стадії такі особистості вдаються до вербального тиску (*You're not really going back to the states next month*). У стадії відкритого конфлікту типовою для них є гнучка комунікативна стратегія, що варіюється за ступенем жорсткості залежно від вимог ситуації спілкування (*You really think if I'd fucked some other guy I'd put a picture of his cock in my show, you think I'm that kind of bitch? [...] "Kate and Harriet were right," she said. "You really are a pig"*).

Дисгармонія самоствердження й самовираження в дискурсі акцентує ваних мовних особистостей пояснює також специфіку властивих їм **неконвенціональних комунікативних виявів** – від негативних у вигляді комунікативних девіацій до позитивних – у формі мовної гри. Основними комунікативними девіаціями акцентує ваних мовних особистостей є **порушення комунікативних максим, вербальна агресія та вербальна ексцентричність**.

Зокрема, дискурсу параноїальних мовних особистостей притаманні **порушення максими якості, депресивних – максими способу вираження, демонстративних – максим кількості та відношення**.

Вербальна агресія, на відміну від інших типів комунікативної поведінки, є непродуктивною формою вербальної взаємодії. Агресивністю відрізняється дискурс параноїальних мовних особистостей, що вдаються до прямої агресії у формі вербального знущання (*You're a swine not to have seen her. You're such a bloody whimperer*). Для депресивних мовних особистостей типовою є автоагресія (*I'm hasty, irascible, spoiled. Now I'm hungry for cancer*), а також ментальна агресія (*What if he had knocked her down, clutched her hair, dragged her screaming and fighting around the room, flogged her until her buttocks bled. What if he had! He should have torn her clothes, ripped off her neckless, brought his fists down on her head. He rejected this mental violence, sighing. He was afraid he was really given in secret to this sort of brutality*). Демонстративні мовні особистості відзначаються вживанням непрямої агресії у вигляді іронічних компліментів (*My, my, what a pretty little fish you have at your table today, girls*), саркастичних звертань (*Smartass; twerps*).

Вербальна ексцентричність займає проміжне місце між вербальною агресією та

мовною грою. У дискурсі паранояльних мовних особистостей вербальна ексцентричність має форму хвастоців і занадто відвертих розповідей про себе як додаткових засобів самоствердження (*I've always been a swinger. When I was just a cheerleader in high school, I knew I was going to swing. I thought it would be a damn shame if I didn't get to fuck half the football team*). Вербальна ексцентричність рефлексивних, занурених у себе депресивних мовних особистостей виявляється в парадоксальності їх дискурсу (*Will never understand what women want. What do they want? They eat green salad and drink human blood*) та порушенні механізмів адресованості. Останні полягають у збільшенні кількості автокомунікативних повідомлень (*Herzog! You must stop this quarrelsomeness and baiting of great men*), а також у псевдоадресації висловлювань (*"I have my memories," he said to the lawn-mower. "You can't take my memories away from me"*). Найбільш ексцентричним є дискурс схильних до самовираження демонстративних мовних особистостей, що виявляється в надмірній кількості гіпербол та інтенсифікаторів (*The hubcap's gone. The goddamn hubcap's goddamn gone*), неагресивному вжитку ненормативної лексики та сленгу (*"You know, like I told you, I wanted to get the fuck out of the Boston area last spring because my boss on the paper was such a chauvinist shit, and the relationship I was in turned into a real bummer"*), парадоксальних висловлювань (*"That's the cure-all", he said. "Kill me"*).

Ідіосинкратичні особливості акцентуєваних мовних особистостей виявляються також у **використанні мовної гри** як засобу вербального самовираження. Для дискурсу схильних до самоствердження паранояльних мовних особистостей характерне обмежене застосування агресивних форм мовної гри, яка найчастіше реалізується через сарказм (*"Are you ready to order, Mr. Temple?" [...] "Year. Give the idiot here an order of tongue"*). Мовна гра депресивних мовних особистостей, що вдаються до неї з метою послаблення психологічного напруження і неприємних почуттів, має вигляд іронії й самоіронії (*Hitch your agony to a star*), творчої трансформації фразеологізмів і цитат (*There is a time to speak and a time to shut up: one thought-murder a day keeps the psychiatrist away*), обігрування внутрішньої форми слова (*I'd open my heart to you, Will, if I could find the knob*), а також яскравої образності (*His mind was like that cistern, soft pure water sealed under the iron lid but not entirely safe to drink*). Проте мовна гра є найтипівішою для дискурсу схильних до самовираження демонстративних мовних особистостей, що використовують такі її різновиди, як пародія (*"That's right," Nell said. "Blame me for everything. My first wife did that too." [...] "So did my second wife. Is it any wonder that I'm frigid? Is it any wonder that I can't get it up? Is it any wonder that I come so quickly?"*), обігрування буквального значення фразеологізмів (*You got lots of time to kill. At your age I had so much time to kill my hands are still bloody*), оксюморон (*The Lord loves a cheerful corpse*), гіперболічні перифрази (*slaughter-house, hate-factory*).

Усі зазначені вище особливості вербальної поведінки акцентуєваних мовних особистостей співвідносяться з концептуальними властивостями їхнього дискурсу.

Розділ 3. "Семантико-когнітивна характеристика дискурсу персонажів – акцентуєваних мовних особистостей".

У дискурсі персонажів –

акцентуєваних мовних особистостей втілюються такі базові параметри їхньої концептуальної картини світу, як Я-концепція, ціннісні, емотивні й концептуальні домінанти та когнітивні стилі.

Я-концепція є максимально узагальненим образом власного Я, особистісним ставленням до себе, яке включає когнітивні та емотивні компоненти і слугує організаційним центром усієї концептуальної сфери особистості. У дискурсі Я-концепція виявляється через характеризування себе як у зовнішньому, так і у внутрішньому мовленні. Важливим складником Я-концепції є індивідуальна система цінностей (К. Роджерс), що дістала в сучасній лінгвістиці назву *ціннісної картини світу* (В.І. Карасик). У дискурсі індивідуальні цінності мовної особистості реалізуються через специфіку тематичного репертуару та оцінні висловлювання. Я-концепція паранояльних мовних особистостей відзначається гіпертрофовано-позитивним характером і реалізується за допомогою позитивно-оцінних прикметників, напр., *important, expensive, big*, та словосполучень оцінного характеру, напр., *a big man, a mad genius*. Я-концепція депресивних мовних особистостей має складний, позитивно-негативний характер з домінуванням негативних компонентів. Її ключовим елементом виступає концепт НЕВДАЧА, який реалізується за допомогою негативно забарвлених лексичних одиниць, напр., *losses, failures, fail, lazy, dull, passive, evasive*, негативно-оцінних словосполучень, напр., *a bad husband, a loving but bad father, an ungrateful child, an indifferent citizen*. Я-концепція таких особистостей реалізується також через інші негативно-оцінні особистісні конструкти, головним з яких є ЖЕРТВА, та через негативно-оцінні епітети, напр., *shrunk, pathetic, stupid*. Прикладами змішаного позитивно-негативного характеризування себе є словосполучення *a broken-down monarch of some kind, the Graf Pototsky of the Berkshires*. Я-концепція демонстративних мовних особистостей відзначається нечіткістю й розмитістю, але загалом позитивним характером, і реалізується за допомогою позитивно-оцінних словосполучень, напр., *a good boy, whole, not a bad child*. Останній приклад свідчить про притаманне цим особистостям усвідомлення власної дитячості.

Ціннісними домінантами паранояльних мовних особистостей є ВЛАДА, СИЛА, СПРАВЕДЛИВІСТЬ. У дискурсі депресивних мовних особистостей домінують гуманістичні цінності, головними з яких є ПОРЯДНІСТЬ і КОХАННЯ. Для демонстративних мовних особистостей переважають такі ціннісні домінанти, як СВОБОДА, ЩАСТЯ, КРАСА.

Я-концепція персонажів – акцентуйованих мовних особистостей пов'язана також з їхніми ключовими емоціями й почуттями, або з **емотивними домінантами**, що реалізуються за допомогою емотивної лексики. Емотивними домінантами паранояльних мовних особистостей є почуття ненависті (виражається лексичними одиницями, напр., *hate, hatred, bitterness*, словосполученнями *hate list, to make hate*), а також пов'язані з ним емоції відрази (*detestation*) та презирства (*contempt*). У дискурсі депресивних мовних особистостей ключовим емоційним станом є депресія, яка реалізується через узуальні одиниці *spleen, depression, grief, the blues, cleavage, cry, howl*, а також okazionalizmi типу *the mean reds*. Крім депресії, емотивними домінантами цих особистостей є пов'язані з нею почуття жалості до себе (*self-pity, to be sorry for oneself*) та страх (*panic, fear, scared, dread*). У дискурсі демонстративних мовних особистостей переважають позитивні емоції: інтерес (*interested, interesting, curious, fun*), радість (*joy*), а також почуття щастя (*happy*). Проте на загальному позитивному тлі цих особистостей виокремлюється єдина негативна емотивна домінанта – страх (*dread, terrified*), що пояснює їхню

агресивність.

Я-концепція акцентує ваних мовних особистостей разом з їхніми ціннісними та емотивними домінантами тісно пов'язана з ключовими концептами, або **концептуальними домінантами**, які мають вирішальне значення для їхнього мотиваційного рівня і виконують роль смислових організаторів інших концептів. Значущість певного концепту для індивідуальної концептуальної картини світу визначається через різноманітність мовленнєвих засобів його реалізації, за допомогою яких він набуває смислового й емоційного виокремлення. Основними засобами досягнення такого виокремлення є метафора, художнє порівняння, емотивна лексика й інтенсифікатори.

Головною концептуальною домінантою в дискурсі параноїальних мовних особистостей є ВЛАДА. Цей концепт реалізується за допомогою лексичних одиниць *power, powerful, strength, rule, have* у значенні “бути господинею”. Ключова роль концепту ВЛАДА пояснює визначення КАР'ЄРИ саме як засобу досягнення влади, а також зумовлює домінантність негативно заряджених концептів ВОРОГ (*enemies, adversaries, victims, shit list* у значенні “список ворогів”) і ПОМСТА (*vengeance, to pay back a hundredfold, to even the score*), адже всі, хто стоїть на дорозі параноїальних мовних особистостей до влади, перетворюються на ворогів, а помста є кращим засобом боротьби з ними. Складний концепт ЖИТТЯ, що є концентрованим вираженням життєвої філософії мовної особистості, в індивідуальному дискурсі параноїальних мовних особистостей здебільшого концептуалізується як гра за допомогою концептуальної метафори ЖИТТЯ Є ТЕАТР: *She was playing the lead in her own life story, and it was more fascinating than anything any scriptwriter could concoct.*

Для дискурсу депресивних мовних особистостей характерною є домінантність концептів СМЕРТЬ та КОХАННЯ. Концепт СМЕРТЬ реалізується через узуальні лексичні одиниці *death, die, dead, kill, cool, immortality* та оказіональні антропоцентричні позначення смерті *the fat woman, a fat mean red bitch, comedienne*. Концепт КОХАННЯ депресивних мовних особистостей реалізується за допомогою лексичної одиниці *love*, метафоричних дескрипцій *a roll in the mud, a butterfly alightening on a little flower*, оказіонального словосполучення *the potato love*. Ці два концепти тісно перетинаються в дискурсі депресивних мовних особистостей. Домінантність СМЕРТІ та негативних почуттів пояснює негативно забарвлену концептуалізацію ЖИТТЯ цих особистостей: ЖИТТЯ Є ЗЛИЙ СОН: *And pray away the monstrousness of life, the wicked dream it was?*; ЖИТТЯ Є ЗВ'ЯЗАНІСТЬ: *Life is a bind. It's impossible to live forever, it's impossible to die. It's impossible for me to marry Sally, it's impossible for me to live without her*; ЖИТТЯ Є ЗАНЕПАД: *Of course, fermentation is a kind of rot, much as life, from the standpoint of energy, is a form of decay*; ЖИТТЯ Є ВМИРАННЯ: *He really believed in letting the dead bury their own dead. And that life was life only when it was understood clearly as dying*; ЖИТТЯ Є МЕТУШНЯ, ПРИРЕЧЕНА НА ПОРАЗКУ: *I sighed, weary, really, of this half-formed child, of the something half-formed and clumsy about this abortive to-do we call life.*

У дискурсі демонстративних мовних особистостей домінують концепти СВОБОДА та КОХАННЯ. Концепт СВОБОДА реалізується за допомогою використання лексичних одиниць *free, freedom, leave*, фразеологічного словосполучення *to set free*. Концепт КОХАННЯ актуалізується демонстративними мовними особистостями за

допомогою *love, feel, a love affair, to make love, a cloudy inflation of self*. Обидва концепти пов'язує ще один ключовий концепт демонстративних мовних особистостей – ПРИГОДИ (*adventures*). ЖИТТЯ концептуалізується такими особистостями через концептуальні метафори ЖИТТЯ Є РУХ: *“All I've ever wanted is to be able to walk to my own funeral. Once you've sold out your legs, you've sold out your life”*; ЖИТТЯ Є КОШМАР: *“It sounds like a nightmare.” “It's more or less the way my life is,”*; ЖИТТЯ Є ЗАБРУДНЕННЯ: *That's life, besmirching yourself*. Головним засобом дискурсивного виокремлення ключових концептів акцентуєваних мовних особистостей є **концептуальні метафори**, а також наближені до них **художні порівняння**. Для дискурсу всіх типів проаналізованих акцентуєваних мовних особистостей типовою є військова концептуальна метафора, яка співвідноситься з конфліктністю та агресивністю їх комунікативної поведінки: ДОТЕПНІСТЬ Є ЗБРОЯ: *But a comedian was naked. His only weapon was his wit*; ТІЛО Є ЗБРОЯ: *With the sword of his flesh he had put the mockers to rout. Christ was revenged*; ПОДРУЖЖЯ Є ВІЙНА: *But what did she win? She asked herself. A small respite in a war that would not change, and at a high cost*; КОХАННЯ Є ВІЙНА: *In emancipated New York, man and woman, gaudily disguised, like two savages belonging to hostile tribes, confront each other. The man wants to deceive, and then to disengage himself; the woman's strategy is to disarm and detain him*; ПОРЯДНІСТЬ Є ЩИТ: *And I understood that this was an armour I sheathed myself in, that it was not really admirable*.

Наведені вище ознаки концептуальної системи акцентуєваних мовних особистостей зумовлюються їхніми **когнітивними стилями**. Аналіз фактичного матеріалу показує, що на основі персонажного дискурсу можна визначити **когнітивну простоту/когнітивну складність та конкретність/абстрактність концептуалізації**. У проведеному дослідженні ступінь когнітивної складності визначається через кількісні та якісні характеристики особистісних конструктів, за допомогою яких персонаж оцінює оточуючих.

Дискурсу паранояльних мовних особистостей притаманна відносна когнітивна простота, яка виявляється в обмеженій кількості й високій стереотипності індивідуальних особистісних конструктів. Типовими для них є біполярні конструкти *“friend / enemy”*, *“hustler / mark”* та *“buyer / seller”*.

Дискурс депресивних мовних особистостей вирізняється високою когнітивною складністю, що виявляється у значній кількості різноманітних особистісних конструктів, не тільки стереотипізованих узуальних, але й творчих оказіональних. До стереотипізованих конструктів таких особистостей належать, зокрема, *a marginal academic type, middlebrow, a goody-goody, a snob, bitter Voltairean types*. До творчих конструктів депресивних мовних особистостей належать *a Reality Instructor, the person who “knows-the-world-for-what-it-is”, the poor in heart, fair-weather friends* та інші. Когнітивна складність депресивних мовних особистостей виявляється також в обережності оцінювання, наслідком якої є схильність до використання літоти, напр., *not unnatural, not wholly unmacho, never unsexual*.

Дискурс демонстративних мовних особистостей характеризується когнітивною простотою, що виявляється у незначній кількості та високій стереотипності особистісних конструктів. Типовими для цих особистостей є конструкти *Olinger*

aristocrats, hippies, a good Samaritan, a sweet guy, a dumbo. Наслідком їхньої когнітивної простоти є також нечітке розмежування категоризації й оцінки, що виявляється в супроводженні конструктів емоційно-оцінними епітетами – *some miserable immigrant, mean, obsessive old things*, а також численних випадках широких узагальнень за допомогою об'єднання різних конструктів – *all immigrants are stupid, all dentists are sadists, all men are liars*, надмірному використанні вульгаризмів у ролі емоційно-оцінних особистісних конструктів – *a chauvinist shit, rude bitches, a real creep* та схильності до гіперболізованих оцінок – *the most selfish person I've ever known, like nothing you've ever heard, terribly, horribly, overwhelmingly sorry*.

Ступінь концептуальної абстрактності визначається через аналіз концептуальних і ціннісних домінант акцентуєваних мовних особистостей та застосованих ними образних засобів, а також через ступінь дискурсивної рефлексивності та домінування лексичних одиниць конкретної або абстрактної семантики. Результати проведеного аналізу дискурсів дозволяють віднести паранояльних та депресивних мовних особистостей до концептуально абстрактних, а демонстративних – до концептуально конкретних.

У концептуальній картині світу акцентуєваних мовних особистостей наявними є також **іраціональні елементи та концептуальні девіації**. Кількість перших безпосередньо пов'язана зі ступенем когнітивної складності й абстрактності, тому дискурсу когнітивно простих і конкретних демонстративних мовних особистостей такі елементи не властиві, а найбільша їх кількість зустрічається в дискурсі когнітивно складних і абстрактних депресивних мовних особистостей.

Іраціональність у дискурсі паранояльних мовних особистостей пов'язана з позитивною Я-концепцією й завищеною самооцінкою, а також зі схильністю до абстракцій, завдяки якій окремі паранояльні особистості вірять у свої надзвичайні магичні здібності, здатність прогнозувати майбутнє, вести телепатичні розмови і т.п. Дискурсивними маркерами іраціональності є міфологеми *witch, God, devil, demons, spirits*. Іраціональні елементи депресивних мовних особистостей пояснюються депресією як їхньою емотивною домінантою й типовими для них роздумами про смерть. У дискурсі таких особистостей зустрічаються міфологеми *God, devil, witches, spirits, demons, warlocks, wizards, fiends, incubi, succubi*.

Концептуальні девіації акцентуєваних мовних особистостей полягають у гіпертрофії негативно заряджених концептів, їхньому переміщенні з периферії до центру індивідуальної концептуальної картини світу, що виявляється в дискурсі у формі їхнього концептуального виокремлення. До таких гіпертрофованих концептів належать **БОЖЕВІЛЛЯ, ВБИВСТВО і САМОГУБСТВО**.

Дискурсу паранояльних мовних особистостей притаманна гіпертрофія концепту **ВБИВСТВО**, який реалізується за допомогою лексичних одиниць *murder, kill, crucify, victim*, фразеологічного словосполучення *to get rid*. Для дискурсу депресивних мовних особистостей характерна гіпертрофія концептів **БОЖЕВІЛЛЯ** (лексичні одиниці *dement, madness, deranged, psychosis, crazy, snap*, композита *loony bin*, фразеологічне словосполучення *to be out of one's mind*) і **САМОГУБСТВО** (*suicide* та *to kill oneself*). У концептуальній картині світу й відповідно дискурсі окремих депресивних мовних особистостей гіпертрофованого значення набуває також концепт **ЗГУБНА ПРИСТРАТЬ** (*addiction, drugs, smoke, liquor, drug addict*,

opium eater). Для дискурсу демонстративних мовних особистостей найтиповішою є гіпертрофія концепту БОЖЕВІЛЛЯ (лексичні одиниці *crazy, nut, insanity*, словосполучення *a mad person*). Аналіз дискурсу персонажів – акцентуйованих мовних особистостей показує, що гіпертрофія окремих концептів призводить до відхилень у категоризації власного оточення.

ВИСНОВКИ

У сучасній американській художній прозі найпоширенішими типами неконвенціональних персонажних дискурсів є дискурси паранояльних, депресивних та демонстративних мовних особистостей. Запропонований у роботі комунікативно-когнітивний підхід дозволив нам змодельувати вербальну поведінку та концептуальну картину світу досліджуваних мовних особистостей, а також простежити кореляцію між ними.

Так, гіпертрофовано-позитивна Я-концепція паранояльних мовних особистостей і ВЛАДА як їхня концептуальна та ціннісна домінанта корелюють з перевагою самоствердження в їхньому дискурсі, а звідси, – зі стратегічною жорсткістю, роллю переслідувача й конфронтаційною стратегією у вербальних конфліктах, нехтуванням принципами ввічливості й кооперації.

Складна негативно-позитивна Я-концепція депресивних мовних особистостей з домінуванням негативних елементів та ПОРЯДНІСТЬ як ціннісна домінанта пояснюють перевагу самоприниження в їхньому дискурсі і відповідно стратегічну м'якість, роль жертви та використання захисної й конвенціональної комунікативних стратегій у вербальних конфліктах, скрупульозне дотримання принципу ввічливості.

Розмита невизначено-позитивна Я-концепція демонстративних мовних особистостей і СВОБОДА як концептуальна і ціннісна домінанта корелюють із перевагою самовираження в їхньому дискурсі, а звідси, – зі стратегічною гнучкістю, схильністю до стратегії оптимальної самопрезентації, переходом від ролі жертви до ролі переслідувача у вербальних конфліктах.

Внутрішня конфліктність акцентуйованих мовних особистостей зумовлює їхню схильність до маніпуляційної стратегії, а також підвищену комунікативну конфліктність. На когнітивному рівні конфліктність таких особистостей відбивається у типовості концептуальної метафори війни – КОХАННЯ Є ВІЙНА, ПОДРУЖЖЯ Є ВІЙНА, ДОТЕПНІСТЬ Є ЗБРОЯ, ПОРЯДНІСТЬ Є ЩИТ та інші.

Дискурсу акцентуйованих мовних особистостей властиві комунікативні та концептуальні девіації. Комунікативними девіаціями таких особистостей є порушення максим комунікації, вербальна агресія та ексцентричність, а концептуальними – гіпертрофія окремих негативно заряджених концептів.

Концептуальні та комунікативні девіації акцентуйованих мовних особистостей пов'язані не тільки між собою, але й з індивідуальними емотивними домінантами. Зокрема, агресивність дискурсу паранояльних мовних особистостей корелює з домінуванням негативних емоцій і почуттів (ненависть, презирство, відраза) і гіпертрофією концепту ВБИВСТВО в їхній концептуальній картині світу.

Схильність депресивних мовних особистостей до автокомунікативних повідомлень корелює з домінуванням негативних емоцій і почуттів депресії, жалості до себе, страху, а їхня автоагресія – з гіпертрофією концепту САМОГУБСТВО. Вербальна

ексцентричність демонстративних мовних особистостей у формі надмірного використання гіпербол та інтенсифікації дискурсу корелює з домінуванням позитивних емоцій і почуттів щастя, радості, інтересу в їхній емотивній сфері. У свою чергу, концептуальні девіації акцентуєваних мовних особистостей пов'язані з їхніми когнітивними стилями й ірраціональними дискурсивними виявами. Практична відсутність ірраціональності та мінімальна кількість концептуальних девіацій характерна для когнітивно простих і конкретних демонстративних мовних особистостей, а для когнітивно простих і абстрактних паранояльних та когнітивно складних і абстрактних депресивних мовних особистостей такі елементи є типовими.

Подальші напрями дослідження дискурсу акцентуєваних мовних особистостей полягають у більш ґрунтовному аналізі їх лексичних засобів, виявленні гендерних, соціальних та етнокультурних особливостей дискурсів розглянутих типів персонажів.

Основні положення дисертації висвітлені в публікаціях автора:

1. Комунікативно-когнітивна характеристика мовлення персонажа (на матеріалі мовлення М. Герцога з однойменного роману С. Белоу) // Вісник ЖДПУ. – 2001. – Вип. 8. – С. 180-184.
2. Мовні засоби вираження конфліктності в дискурсі акцентуєваних мовних особистостей (на матеріалі сучасної американської художньої прози) // Філологічні науки: Зб. наук. пр. – Суми: СумДПУ. – 2002. – С. 153-160.
3. Прагматичні параметри дискурсу мовної особистості: від конфлікту до гармонії // Мова і культура. – Серія “Філологія”. – 2002. – Вип. 4. – Т. II. – С. 33-41.
4. Ключові концепти у мовленні акцентуєваних мовних особистостей (на матеріалі сучасної американської художньої прози) // Проблеми семантики слова, речення та тексту: Зб. наук. пр. – Вип. 8. – К.: КНЛУ. – 2002. – С. 33-39.
5. Мовні вияви ірраціональності та когнітивних девіацій у дискурсі акцентуєваних мовних особистостей (на матеріалі сучасної американської художньої прози) // Вісник КНЛУ. – Серія Філологія. – 2002. – Т. 5. – № 1. – С. 62-68.
6. On the Problem of Linguo-Cognitive Style in Linguistics // The Way Forward to English Language and EFL Teaching in the 3rd Millenium: Conference Papers of the 6th National TESOL Conference. – Kyiv: National Technical University of Ukraine “Kyiv Polytechnical Institute”. – 2001. – P. 6-7.
7. Прагмалингвистические средства реализации психологического влияния в процессе межличностного общения // Материалы Междунар. лингв. конф. “Функциональная лингвистика: Язык. Человек. Власть”. – Ялта: Таврический нац. ун-т им. В.И. Вернадского. – 2001. – С. 28-29.
8. Accentuated Personalities in the Context of the Typological Approach to Linguistic Personality // Exploring EFL Challenges with TESOL Community: Conference Papers of the 7th National TESOL Ukraine Conference. – Chernihiv: Chernihiv State Pedagogical University. – 2002. – P. 37-38.
9. Языковая игра в дискурсе акцентуированных языковых личностей (на материале современной американской художественной прозы) // Форма, значение и функции единиц языка и речи: Материалы докл. Междунар. науч. конф. – Ч. 2. – Минск:

МГЛУ. – 2002. – С. 147-149.

10. Мовленнєві засоби вираження емотивних домінант акцентуєваних мовних особистостей (на матеріалі сучасної американської художньої прози) // Проблеми сучасної світової літератури та лінгвістики: Всеукраїнська наук. філологічна конф. – Черкаси: ЧДТУ. – 2002. – С. 65-66.

АНОТАЦІЯ

Бондаренко Я.О. Дискурс акцентуєваних мовних особистостей:

комунікативно-когнітивний аспект (на матеріалі персонажного мовлення в сучасній американській художній прозі). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. – Київський національний лінгвістичний університет, Київ, 2002.

У дисертації здійснено комплексний комунікативно-когнітивний аналіз дискурсу акцентуєваних мовних особистостей у сучасній американській художній прозі.

Результати дослідження висвітлюють ідіосинкратичні особливості дискурсу паранояльних, депресивних та демонстративних мовних особистостей.

Комунікативні особливості полягають у співвідношенні вербального самовираження й самоствердження, комунікативних стратегій, засобів аргументації та вирішення вербальних конфліктів, комунікативних девіацій, а когнітивні – в особливостях Я-концепції, ціннісних, емотивних та концептуальних домінант, ключових концептуальних метафор, когнітивних стилів, концептуальних девіацій.

Комунікативно-когнітивний аналіз дискурсу окремих типів акцентуєваних мовних особистостей дозволив установити кореляцію між їхньою Я-концепцією, концептуальними, ціннісними домінантами та співвідношенням самовираження й самоствердження, а також стратегічними особливостями їхнього дискурсу.

У дисертації виявлено зв'язок комунікативних девіацій персонажів – акцентуєваних мовних особистостей у вигляді порушення максим комунікації, вербальної агресії та ексцентричності з їхніми концептуальними девіаціями у формі гіпертрофії окремих негативно заряджених концептів, емотивними домінантами; з'ясовано залежність концептуальних девіацій та кількості ірраціональних елементів у дискурсі від ступеня когнітивної складності й абстрактності.

Ключові слова: акцентуєвана мовна особистість, персонажне мовлення, паранояльні, депресивні та демонстративні мовні особистості, Я-концепція, концептуальні, ціннісні, емотивні домінанти, когнітивний стиль, комунікативні та концептуальні девіації.

АННОТАЦИЯ

Бондаренко Я.А. Дискурс акцентуированных языковых личностей:

коммуникативно-когнитивный аспект (на материале персонажной речи в современной американской художественной прозе). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. – Киевский национальный лингвистический университет, Киев, 2002.

Акцентуированные языковые личности отличаются яркими идиосинкратическими чертами, благодаря которым они балансируют на грани нормы и патологии.

Характерный для таких личностей дисбаланс вербального самоутверждения и вербального самовыражения, а также повышенная конфликтность позволяют изучать взаимодействие коммуникативных и когнитивных параметров их дискурса. Для современной американской художественной прозы наиболее репрезентативными типами персонажей – акцентированных языковых личностей являются паранойяльные, депрессивные и демонстративные. Коммуникативные параметры их дискурса, а именно особенности коммуникативных стратегий, характерные способы аргументации и решения вербальных конфликтов, разнообразные пути проявления девиантного коммуникативного поведения исследовались с помощью прагматического речеактового и контекстно-ситуативного анализа. В результате исследования было установлено, что для паранойяльных языковых личностей характерно доминирование вербального самоутверждения, что приводит к стратегической жесткости, преобладанию конфликтной коммуникативной стратегии и выбору роли преследователя в вербальных конфликтах, нарушению коммуникативной максимы качества, дискурсивной агрессивности. Характерные для депрессивных языковых личностей самокритика и самоуничижение объясняют их стратегическую мягкость, доминирование конвенциональной и защитной стратегий, а также стратегии вежливости, роль жертвы в вербальных конфликтах, нарушение механизмов адресованности, иронию и самоиронию. Дискурс демонстративных языковых личностей отличается гипертрофированным самовыражением, что приводит к стратегической гибкости, преобладанию манипуляционной стратегии и оптимальной самопрезентации, смене роли жертвы на роль преследователя в вербальных конфликтах, нарушению коммуникативных максимумов количества и отношения, интенсификации дискурса, злоупотреблению гиперболами и ненормативной лексикой, а также к использованию разнообразных форм языковой игры.

Такие когнитивные параметры дискурса акцентированных языковых личностей, как особенности Я-концепции, ценностных, эмотивных и концептуальных доминант, когнитивных стилей и концептуальных девиаций исследовались с помощью концептуального анализа и элементов интерпретации текста.

Установлено, что для паранойяльных языковых личностей характерны гипертрофированно-позитивная Я-концепция; ценностные доминанты ВЛАСТЬ, СИЛА, СПРАВЕДЛИВОСТЬ; эмотивные доминанты ненависть, презрение, отвращение; концептуальные доминанты ВЛАСТЬ, ВРАГ, МЕСТЬ; когнитивная простота и абстрактность, а также гипертрофия концепта УБИЙСТВО.

Депрессивные языковые личности отличаются позитивно-негативной Я-концепцией; ценностными доминантами ПОРЯДОЧНОСТЬ и ЛЮБОВЬ; эмотивными доминантами депрессия, жалость к себе, страх, концептуальными доминантами СМЕРТЬ и ЛЮБОВЬ; когнитивной сложностью и абстрактностью; гипертрофией концептов САМОУБИЙСТВО и СУМАСШЕДСТВИЕ. Дискурс демонстративных языковых личностей характеризуется проявлениями неопределенно-позитивной Я-концепции; ценностными доминантами СВОБОДА, СЧАСТЬЕ, КРАСОТА; эмотивными доминантами интерес, счастье, радость, страх; концептуальными доминантами СВОБОДА и ЛЮБОВЬ; когнитивной простотой и конкретностью, а также гипертрофией концепта СУМАСШЕДСТВИЕ. Кроме того,

в диссертации предлагается анализ концептуальных метафор и сравнений, характерных для отдельных типов персонажей – акцентуированных языковых личностей. Комплексный коммуникативно-когнитивный анализ дискурса модельных акцентуированных языковых личностей позволил проследить корреляцию между Я-концепцией, концептуальными, ценностными и эмотивными доминантами, с одной стороны, и соотношением вербального самовыражения и самоутверждения и стратегическими особенностями построения коммуникации, с другой, а также между коммуникативными и концептуальными девиациями в дискурсе.

Ключевые слова: акцентуированная языковая личность, персонажная речь, паранойяльные, депрессивные и демонстративные языковые личности, Я-концепция, концептуальные, ценностные, эмотивные доминанты, когнитивный стиль, коммуникативные и концептуальные девиации.

RESUME

Bondarenko Ya.O. Discourse of Accentuated Language Personalities: Communicative and Cognitive Aspects (A Study of Personage Discourse in Modern American Fiction). – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in philology, speciality 10.02.04 – Germanic Languages. – Kyiv National Linguistic University, Kyiv, 2002.

The thesis presents a communicative and cognitive analysis of accentuated language personalities' discourse as depicted in modern American fiction. The results of the research display idiosyncratic features in discourse of paranoid, depressive and demonstrative personages' language personalities. Their communicative peculiarities consist in the specificity of interrelation between verbal self-expression and self-affirmation, typical strategies, means of argumentation and verbal conflicts solution, communicative deviations. Their cognitive peculiarities lie in the specificity of self-concept, emotive, conceptual dominants and dominant values, key conceptual metaphors, cognitive styles, conceptual deviations. The undertaken analysis of accentuated language personalities reveals the correlation between their self-concept, conceptual dominants and dominant values, on the one hand, and the interrelation of self-expression and self-affirmation as well as strategic peculiarities of their discourse, on the other hand.

The thesis also specifies the linkage between communicative deviations of accentuated linguistic personalities which take the form of communicative maxims violation, verbal aggression and eccentricity and conceptual deviations which consist in conceptual hypertrophy of certain negatively charged concepts. Besides, the dependence of conceptual deviations alongside with the quantity of irrational elements upon cognitive complexity and abstractness is determined.

The key words: accentuated language personality, personage discourse, paranoid / depressive / demonstrative language personalities, self-concept, conceptual and emotive dominants, dominant values, cognitive style, communicative / conceptual deviations.